GYÓGYSZERÉSZI INSTRUKCIÓK A XVIII. SZÁZADBÓL

Írta: prof. HALMAI JÁNOS

Nem csak gyógyszerész- és orvostörténeti szempontból értékesek, hanem kultúrtörténeti szempontból is érdekesek a gyógyszerészi instrukciók. Ezek között szerepelnek olyanok, amelyeket hatóságok adtak ki — főként a magisztrátus — a gyógyszerészek részére, továbbá olyanok, amelyeket a városi fizikusok foglaltak írásba a gyógyszerészek számára, végül olyanok, amelyeket gyógyszerészek írtak utódaik okulására. (Orient Gyula: Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története. Cluj—Kolozsvár, 1926.) Dolgozatomban mind a három csoportból ismertetek instrukciót. Az első csoportból kettőt: Utasítás a debreceni városi orvos, sebész és gyógyszerész számára 1714. A debreceni városi gyógyszertár provizora részére adott tanácsi utasítás. 1744. A második csoportból is kettőt, ámbár az első átmenetet képez az első és második csoport között: Instrukció pro Apothecariis, Torkos Justus János: Taxa Pharmaceutica Posoniensis, 1745 című művéből; Nyulas Ferenc: Instructio pro Apothecariis,1807. A harmadik csoportból pedig egyet: Mauksch Tóbiás instrukciója fia részére, 1793-ból.

Az instrukciók egy évszázadot ölelnek fel: 1714—1807. Nyelvük latin, az utolsóé német. Származásuk és tartalmuk a következő:

I. UTASÍTÁS A DEBRECENI VÁROSI ORVOS, SEBÉSZ ÉS GYÓGYSZERÉSZ SZÁMÁRA. 1714.

Az utasítás latin nyelvű és megemlíti, hogy a címben felsoroltak az augsburgi köztársaság dekrétumához és szabályaihoz tartsák magukat. A városi orvosra vonatkozó szabályokat 8 pontban írja elő és közli a fizikus esküminta ját is.

A város gyógyszerésze számára vonatkozó szintén latin nyelvű utasítás egyes pontjait Magyary-Kossa Gyula (1.) fordításában kivonatosan közlöm. (Az eredeti szöveg Debrecen városi levéltárban. Protocollum 1712—1716, pag. 455—480.)

1. A gyógyszertárat és készítményeit tisztán fogja tartani.

2. A herbákat, virágokat, radixokat s általában a simpliciákat a kellő időben fogja gyűjteni, szárítani és a romlástól megóvni.

3. Romlott, hamisított, szennyezett gyógyszereket nem fog kiszolgáltatni vagy az orvostól előírt keverékek készítéséhez felhasználni.

4. Az orvostól rendelt gyógyszereket kellő gondossággal, előírás szerint készítendi, azokhoz semmit hozzá nem ad, belőlük semmit el nem vesz.

5. Amit az orvos rendelt, azt senkinek el nem árulja, mert sok esetben az ilyen eljárás a betegre nézve erkölcsi vagy társadalmi hátránnyal járhatna.

6. A recipéket másolja le, dátummal lássa el és őrizze meg, de (kivált hashajtó szereket) csak az orvos engedelmével szolgáltasson ki ismételve a betegeknek. Ha a rendelvényen tollhiba volna, vagy bármilyen aggályai volnának a praescriptio dolgában: lépjen érintkezésbe a rendelőorvossal és beszélje meg vele.

7. Egyébként pedig óvakodjék attól, hogy orvosi dolgokba ártsa bele magát és az orvos vagy a magisztrátus tudta és engedelme nélkül ne merészeljen veszedelmes szereket, kivált hashajtókat, ópium tartalmú készítményeket, elvetélést okozókat, philtrumokat, bizonyos antimonialékat (flores et vitrum antimonii), turpetum minerale-t és más hasonló veszedelmes gyógyszereket kiszolgáltatni.

8. Ragaszkodjék az árszabványban előírt árakhoz, ne zsarolja a közönséget.

9. Az orvossal való jó viszonyt, tisztességet ápolja.

10. A gyógyszerész vagy helyettese mindig tartózkodjék otthon, illetőleg a patikában s ha mégis véletlenül távol volnának, semmiképpen sem engedhető meg, hogy az orvos rendelvényét kezdő, tanulatlan gyakornok (discipulus, tyro) készítse el és szolgáltassa ki.

II. A DEBRECENI VÁROSI GYÓGYSZERTÁR PROVIZORA (GONDNOKA) RÉSZÉRE ADOTT TANÁCSI UTASÍTÁS, 1744.

A latin nyelvű utasítás tulajdonképpen már 1734-ben elkészült, azonban csak 10 évvel később látott napvilágot. A város levéltárában a „Vegyes tartalmú iratok" között szerepel. (393/I.) Magyary-Kossa Gyula (1.) fordításában kivonatos tartalma a következő:

1. Az officinát mindig tisztán, rendben fogja tartani.

2. A növényeket, virágokat, gyökereket stb. a helyes időben fogja gyűjteni és gondosan tartani.

3. Romlott és hamisított gyógyszereket nem fog kiszolgáltatni.

4. A gyógyszerek elkészítésekor stb. szigorúan az orvos utasításaihoz fog ragaszkodni és azokon semmit önkényesen nem változtat.

5. Eskü alatt titokban fogja tartani, hogy mit rendelt az orvos a betegnek „cum morbi non raro tales obveniant qui detecti et divulgati aegro ignominiam, si non infamiam, aut aliud aliquod damnum inferre possent".

6. A recipéket vagy azok másolatait őrizze meg. Hashajtókat ismételve ne szolgáltasson ki az orvos tudta nélkül. Ha a recipe helyessége dolgában kétségei volnának, ezekre nézve kérdezze meg az orvost.

7. Mérgeket, hashajtókat, ópiumkészítményeket, abortust okozókat, philtrumokat stb. ne árusítson.

8. Szigorúan ragaszkodjék az árszabványhoz.

9. Az orvos és gyógyszerész kölcsönösen tisztelje és becsülje egymást...

15. A patika kasszájának kulcsa állandóan az inspektornál legyen; minden bevételt ide szolgáltasson s magánál csak annyi pénzt tartson (legfeljebb egy arany erejéig), amennyi a pénzváltáshoz okvetlenül szükséges.

16. Az, ami a borszesz (Vinum sublimatum), tea, kávé, dohány eladásából naponként befolyik, külön kasszában tartandó s az eladott mennyiségről jegyzék vezetendő...

17. A főbírónak (judex primarius) évenként legföljebb 20 magyar forint ára gyógyszer jár, a firmendernek (tribunus plebis) ugyanannyi, egy szenátornak 12 forint ára, a jegyzőknek (notarii ordinarii) egyenként 15 forint ára. Cukros készítmények, illatos nyalánkságok (cupediae, aromatica, saccharum) nem járnak nekik...

18. Vásárok alkalmával a vidékiek marháját, szekerét nem szabad a patika udvarára beengedni.

19. Igyekezzék a város botanikus kertjét (hortum pro re botanica comparatum) orvosi növényekkel gyarapítani s jó állapotban tartani és ne használja fel azt saját vagy mások céljaira az inspektor tudta nélkül.

III. INSTRUCTIO JUXTA QUAM PHARMACOPOEI SEMET ACCOMMODABUNT

Justus Johannus Torkos: Taxa Pharmaceutica Posoniensis. 1745. Pag. 51. A latin nyelvű utasítás a négy nyelven (latin, magyar, német, szlovák) megjelent első magyar taksa (Halmai 2.) függelékeként látott napvilágot a chirurgusok és bábák számára írt instrukcióval és taxával együtt (Halmai 3.). A taksa címe, előszava és bevezetése is latin nyelvű. A megbízást a pozsonyi helytartó tanács adta és egy ideig országos jellegű érvénnyel rendelkezett.

Az instrukció szövege magyar fordításban a következő:

1. A gyógyszerészek igyekezzenek hivataluknak és hivatásuknak minden módon eleget tenni. Ezért törekedjenek józanságra, tisztességre és jó lelkiismeretre. Legyenek hivatásuk-

kal járó összes tevékenységükben hűek és szorgosak, derék és tisztességes segéderőkről gondoskodjanak.

2. Az orvosokkal szemben kellő tiszteletet tanúsítsanak, az ő utasításaikkal és rendelkezéseikkel ne szegüljenek szembe, hanem legyenek tisztelettudók és engedelmesek irántuk.

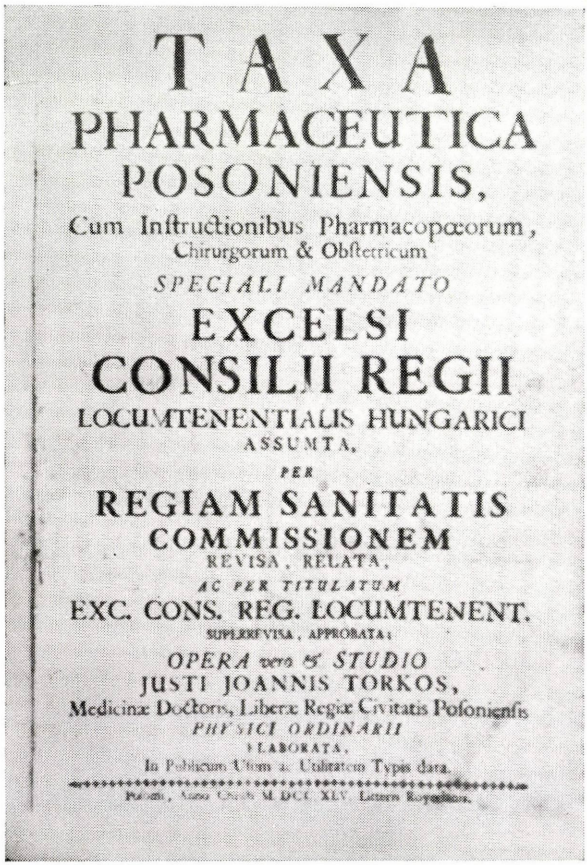

TAXA
PHARMACEUTICA
POSONIENSIS,
Cum Inſtructionibus Pharmacopœorum,
Chirurgorum & Obſtetricum
SPECIALI MANDATO
EXCELSI
CONSILII REGII
LOCUMTENENTIALIS HUNGARICI
ASSUMTA,
PER
REGIAM SANITATIS
COMMISSIONEM
REVISA, RELATA,
AC PER TITULATUM
EXC. CONS. REG. LOCUMTENENT.
SUPLEXREVISA, APPROBATA:
OPERA vero & STUDIO
JUSTI JOANNIS TORKOS,
Medicinæ Doctoris, Liberæ Regiæ Civitatis Poſonienſis
PHYSICI ORDINARII
ELABORATA,
In Publicum Usum ac Utilitatem Typis data.
Poſonii, Anno Christi M.DCC.XLV. Litteris Royerianis.

3. Az egyes simpliciákat megfelelő időben, amikor még teljes értékűek, gyűjtsék be, azokat megfelelő helyeken és edényekben tárolva és többször ellenőrizve a romlástól, óvják meg.

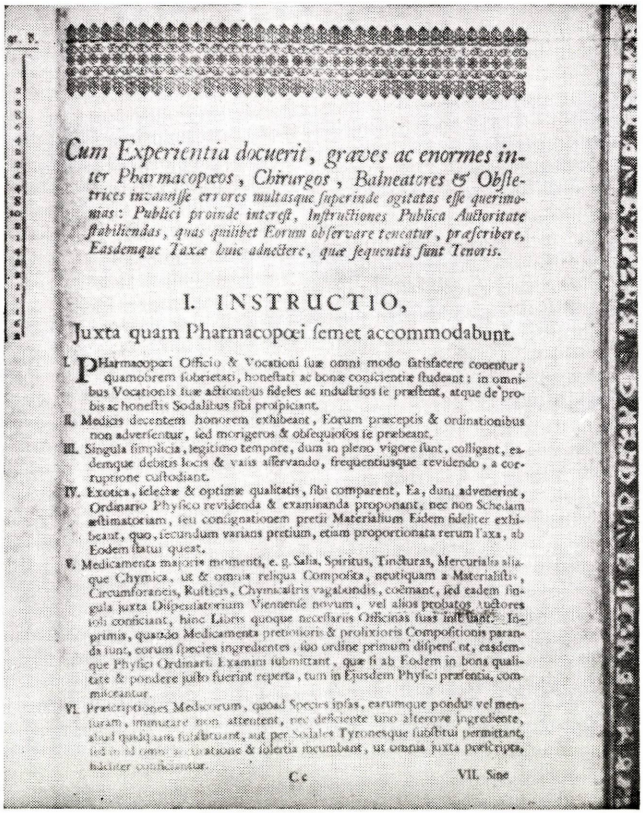

Cum Experientia docuerit, graves ac enormes inter Pharmacopœos, Chirurgos, Balneatores & Obſtetrices incaſſe errores multaſque ſuperinde agitatas eſſe querimonias: Publici proinde intereſt, Inſtructiones Publica Auctoritate ſtabiliendas, quas quilibet Eorum obſervare teneatur, præſcribere, Easdemque Taxæ huic adnectere, quæ ſequentis ſunt Tenoris.

I. INSTRUCTIO,

Juxta quam Pharmacopœi ſemet accommodabunt.

I. PHarmacopœi Officio & Vocationi ſuæ omni modo ſatisfacere conentur; quamobrem ſobrietati, honeſtati ac bonæ conſcientiæ ſtudeant: in omnibus Vocationis ſuæ actionibus fideles ac induſtrios ſe præſtent, atque de probis ac honeſtis Sodalibus ſibi proſpiciant.

II. Medicis decentem honorem exhibeant, Eorum præceptis & ordinationibus non adverſentur, ſed morigeros & obſequioſos ſe præbeant.

III. Singula ſimplicia, legitimo tempore, dum in pleno vigore ſunt, colligant, eademque debitis locis & variis aſſervando, frequentiusque revidendo, a corruptione cuſtodiant.

IV. Exotica, ſelectæ & optimæ qualitatis, ſibi comparent, Ea, dum adveniet, Ordinario Phyſico revidenda & examinanda proponant, nec non Schedam æſtimatoriam, ſeu conſignationem pretii Materialium Eidem fideliter exhibeant, quo, ſecundum varians pretium, etiam proportionata rerum Taxa, ab Eodem ſtatui queat.

V. Medicamenta majoris momenti, e. g. Salia, Spiritus, Tincturas, Mercurialia aliaque Chymica, ut & omnia reliqua Compoſita, neutiquam a Materialiſtis, Circumforaneis, Ruſticis, Chymicaſtris vagabundis, coëmant, ſed eadem ſingula juxta Diſpenſatorium Viennenſe novum, vel alios probatos Auctores ſibi conficiant, hinc Libris quoque neceſſariis Officinas ſuas inſtituant. Inprimis, quando Medicamenta pretiotioris & prolixioris Compoſitionis paranda ſunt, eorum ſpecies ingredientes, eo ordine primum diſpenſ. nt, easdemque Phyſico Ordinarii Examini ſubmittant, quæ ſi ab Eodem in bona qualitate & pondere juſto fuerint reperta, tum in Ejusdem Phyſici præſentia, commiſcantur.

VI. Præſcriptiones Medicorum, quoad Species ipſas, earumque pondus vel menſuram, immutare non attentent, nec deficiente uno alterove ingrediente, aliud quidquam ſubſtituant, aut per Sodales Tyronesque ſubſtitui permittant, ſed in id omni accuratione & ſolertia incumbant, ut omnia juxta præſcripta, facilitter conficiantur.

Cc VII. Sine

4. Válogatott és legjobb minőségű „exotikumokat" szerezzenek be maguknak. Ezeket, revideálás és vizsgálat céljából adják át a Physicus Ordinariusnak az árjegyzékkel és az

anyagok vételárát is a valóságnak megfelelően mutassák meg neki, hogy az ár szerint variálva az egyes cikkek taxáját is meg tudja állapítani.

5. A fontosabb gyógyszereket, pl. sókat, spirituszt, tinktúrákat, higanyt és más vegyszereket, valamint az összes egyéb összetett gyógyszereket nem szabad anyagkereskedőktől, vásári árusoktól, parasztoktól, vándorkémikusoktól összevásárolniok, hanem azokat külön-külön az új bécsi Dispensatorium szerint, vagy más kipróbált szerzők szerint ők maguk állítsák elő, éppen ezért saját officinájukat szereljék fel a szükséges könyvekkel is. Főleg, amikor értékesebb és nagyobb mennyiségű és kompozíciójú orvosságot kell készíteni, azok alkotó specieseit előbb el kell rendezni, a Physicus Ordinarius vizsgálata alá kell bocsátani és, ha ez utóbbi az anyagokat jó minőségűeknek és helyes súlyúaknak találta, akkor lehet ezeket összekeverni ugyanezen Physicus jelenlétében.

6. Az orvos előírásait, beleértve a specieseket is, azok súlyát és mértékét megváltoztatni ne merészeljék, és ha egyik vagy másik ingrediens hiányzik, nehogy valami mással pótolják, és munkatársaiknak és tanulóiknak se engedjék mással helyettesíteni, hanem mindent a legnagyobb gonddal és buzgalommal úgy végezzenek, hogy a gyógyszerek az előírásnak megfelelően, hűen készüljenek.

7. Az orvos tanácsa és tudta nélkül senkinek erős hashajtókat, hánytatót, testnedveket és vértizgató szereket, abortust kiváltó, továbbá ópiumos szereket, még kevésbé mérgeket, megfelelő óvatosság és biztonság nélkül kiszolgáltatni vagy eladni ne merjenek és ne engedjék, hogy alkalmazottaik ilyen dolgokat eladjanak.

8. Betegségek belső kezelésétől, betegek látogatásától, általánosan elfogadott formulák (receptek) írásától teljességgel tartózkodjanak és hivatásuk határait át ne lépjék, minthogy ott vannak erre az orvosok. Egyébként egyáltalán nem tilos számukra, hogy azoknak, akik hozzájuk fordulnak, enyhítőszereket, izzasztókat és hashajtókat és egyéb biztos gyógyszereket saját officinájukból eladjanak.

9. A Physicus Ordinariust, aki officinájukat évenként bizonyos időben meglátogatja, illedelmesen és emberségesen fogadják, ne álljanak vele szemben ellenségesen. Ezenkívül az új taxát, méltó és súlyos büntetés terhe mellett tartsák be.

IV. INSTRUCTIO PRO APOTHECARIIS. 1807.

Nyulas Ferenc, Erdély főorvosa (Spielmann és Soós, 4.) fizikusi évei alatt gyűjtött tapasztalatai alapján Kolozsvárt, 1807. május 1-én adta ki utasításait a gyógyszerészek számára. Kónya Imre fordítása alapján (Spielmann és Soós, 5.) közlöm a szövegét:

1. A gyógyszertárnak nem mélyenfekvő, eldugott, hanem száraz, levegőjárta helyen, a város közepén kell lennie, ott, ahol több műhely van, de ezektől álljon külön.

2. Legyen eliátva a gyógyszertár házicsengetyűvel, kisharanggal, hogy éjjel az alkalmazottat fel lehessen ébreszteni.

3. A gyógyszerész legyen okleveles, feddhetetlen erkölcsű, szorgalmas, lelkiismeretes, nyájas férfiú.

4. Semmi más hivatalt ne viseljen, se gazdálkodást vagy kereskedést ne folytasson, melyek az ő jelentékeny távollétét kívánják meg, vagy pedig tartson okleveles helyettest.

5. Mindig otthon tartózkodjék vagy kiváló erkölcsű segédet alkalmazzon.

6. Segédet az előző feljebbvalójának bizonyítványa nélkül soha fel ne fogadjon. Mikor új segédet alkalmaz, azt mindenekelőtt állítsa tisztiorvos elé, aki ha szükségesnek látszik, meg is vizsgáztathatja és bizonyítványát láttamozza s ezzel az eljárással a helybeli gyógyszerészeti gyakorlatra feljogosítja.

7. A segéd és tanuló tévedéseiért a gyógyszerész felelni tartozik.

8. Tanulóul legalább 15 éves, kitűnő erkölcsű, ügyes, egészséges egyént vegyen fel: ne legyen rövidlátó vagy süket, legyen olyan, aki latinul ért, legalább a retorikai osztályt elvégezte, olvasható írása van; legalább 5 évet köteles tanulóként eltölteni. A gyógyszerész a tanuló atyjával szerződést köt.

A tanulót mindenekelőtt a tisztiorvos elé kell állítani, aki őt vizsgálat alá veszi, latin nyelvbeli képességét, írásának olvashatóságát, egészséges testi állapotát, korát, erkölcsét illetően (megfelelő hitelű tanúsítványok alapján).

A gyógyszerész esküjéhez híven tartozik a tanulót naponként tanítani — a könnyebbekről a nehezebbek felé haladva, hogy megismerje és megkülönböztesse a nyersanyagokat, azután az összetetteket —, a kémia és a gyógyszerészet tudományának alapismereteire, később a rendelvények elkészítésére, a természetrajzra, növénytanra stb.-re is.

A tanulót durva, különösen a gyógyszerészi foglalkozáshoz nem tartozó munkára ne kényszerítsék. A tanulóidőszak letelte után a tisztiorvos vizsgáztassa meg, bizonyítvánnyal lássa el és így azután az érvényben levő szokás szerint a segédi okiratot maga a főnöke állítsa ki.

9. Legyen könyvtár a saját művelődésére, a segédek és tanulók oktatására, akikkel nyári időben olykor a mezőkre és rétekre ránduljon ki. Legyenek a könyvtárban könyvek a természetrajzból, vegytanból és gyógyszertanból. Legyen élő növénygyűjteménye, melyet évenként gyarapítani kell; éppen úgy a gyógynövények színes képei (pl. a Plancke).

10. A gyógyszerkiadási napló és árjegyzék mindig az asztalon legyen, hogy a közönséget jobban meg lehessen győzni arról, amit ezek a könyvek tartalmaznak.

11. Naplót vezessen, amelyben mindig dátum szerint vezesse be, honnan és mikor, mennyi egyszerű vagy összetett anyagot vásárolt, vagy ő maga mikor készítette, hogy így ő maga és a hivatalos látogatók is világosabban ítélhessenek az orvosszer hathatósága és hatástalansága tekintetében.

12. Legyen egy könyve a hiányzó szerekről is, hogy egyrészt saját magát tájékoztassa, másrészt hogy a hivatalos látogató észrevételeinek elejét vegye.

13. Külön jegyzőkönyvet vezessen folytatólagosan a mérgek eladásáról, feltüntetve benne a dátumot, az áru súlyát és a vásárló nevét.

14. Amit a haza termel, azt idegenből ne vásárolja.

15. Mikor külföldi árukat szállítanak, azokat a tisztiorvos jelenlétében nyissa fel, aki a romlottakat azonnal megsemmisíti vagy az eladónak kettős pecsét alatt visszaküldi.

16. Kész, összetett gyógyszereket ne egykönnyen vásároljon. Az erős szereket pedig (mint amilyenek a vörösréz-, antimonvegyületek, az ópiumos és erős hajtószerek) mindig önmaga készítse.

17. A külföldről érkezett anyagoknak pontos jegyzékét a vételár megjelölésével évenként egyszer a tisztiorvoshoz tegye át.

18. Mivel a vegykonyhának talpköve és alapja, mely zavartalan működésére döntő befolyással van: az ecet, zsír, viasz vagy olajbogyóból való olaj, cukor, borszesz stb., ezeknek fogyását mindenekelőtt gondosabb megfigyelés alá vegye.

19. A készlet mennyisége, az egyik közönséghez mérten elégséges, másikra nézve szerfölött kevés lehet, ezért a gyógyszerész a készletet a fogyasztással hozza összhangba.

20. A gyógyszerészt sohasem a nagy készlet és a készítmények bősége, hanem a tisztaság, rend, pontosság, serénység és az alaposan elkészített gyógyszerek, orvosszerek ajánlják.

21. Az egész gyógyszertárban, a legnagyobb tisztaságot kell tartani; a mértékeket, súlyokat, mozsarakat, a kapszulákat, a pirulák mintázóedényeit, vásznakat, szűrőket, végre minden egyes használat után minden üveget és egyéb cserépedényt, mielőtt a gyógyszereket beöntenék, jól meg kell mosni. A kartonok (papírok), melyekben a gyógyszerek állottak, más célra nem használhatók. Míg valamit vegyítenek, a mozsár alá papírlap tétessék, nehogy a kieső orvosságot az asztalról kelljen összeszedni. A dugókat foggal puhítani, az üvegeket és cserépcsészéket ujjal vagy éppen nyelvvel kitörölni, a pirulákat, hogy azokhoz az arany, ezüst könnyebben hozzátapadjon, lehelettel nedvesíteni, csúnya és nagyon csömörletes dolog.

22. A mérlegek pontosak, a bécsiekhez hasonlók legyenek.

23. A mérőserpenyőnek egyenlően pontosnak és érzékenynek kell lennie.

24. Egy történetesen kettős rekeszű edényben sohase tartsanak kétféle gyógyszert, mert félős, hogy összevegyülnek.

25. A szagos szereket, hogy a többi szert ne szagosítsák meg, valamint a szeszes és illanó vagy a levegőn romló szereket, mint amilyenek az éter, a pokolkő, az olvadó sófélék stb. tökéletesen lezárva, még hólyaggal is lekötve kell tartani.

26. A mérgek, erős hajtók, kábítószerek, marószerek (mint arzén, higany, kobalt, ópium stb.) biztos helyen elkülönítve, porcelánból, elefántcsontból, üvegből, szerpentinből készült saját edényükben, zár alatt tartandók s mindenikükre megkülönböztetőleg jelzés írassék fel. Ezenfelül legyen külön asztaluk, mozsaruk, kanaluk, mérlegserpenyőjük és a zár kulcsát a kezéből a gyógyszerész soha ki ne adja.

27. Vörösrézből, sárgarézből készült edényeket, mozsarakat, mérlegserpenyőket, kanalakat, sós, savas, lúgos, olajos, zsíros gyógyszerek, pirulák, ásványi porok készítésére, feldolgozására, megőrzésére ne használjanak, hanem legyenek azok porcelánból, achátból, szerpentinből.

Mindenekelőtt a kivonatokat, amelyben földes-sók vannak, sohasem rézedényben, hanem jól ónozott vasedényekben készítsék, de azoknak a tűz fölött üveg- vagy porcelánedényekben történő kellő összeállítása adassék meg.

28. A laboratórium a kémiai munkálatok számára legyen elég tágas, alkalmas, nem sötét, legyen tiszta, tűzmentes és az edények szétrobbanása esetére biztonságos. A kemencének szerkezete módszeres, a laboratórium eszközei, edényei elegendők és kiválóan tiszták legyenek.

29. A készlet vagy anyagok helyisége legyen száraz, tiszta, elegendő készlettel ellátott, a jelzés minden egyes cikkre nem jelekkel, hanem latin szavakkal legyen felírva.

30. A növényeknek, gyökereknek, virágoknak tárolóhelyisége, mely rendszerint a padláson van, legyen tiszta, szellős, szellőztető-nyílásokkal ellátott, a napsugaraknak mérsékelten kitett, a rovaroktól védett. Minden egyes rekeszen, zsákon vagy padozaton, melyen a növények száradnak, legyen jelzés (felirat).

Már kiszárított növényeket a gyógyszerész ne vegyen, hanem azokat előírás szerint ő maga szárítsa. Bürköt semmi módon ne vegyen, hanem azt mindig maga gyűjtse.

Virágokat, leveleket, növényeket és mindenfajta fahéjat gyűjtsön. Ezeket újabb tapasztalatok szerint jobb igen erős napfényen szárítani, mint árnyékban; ugyanis kevesebb vész el erejükből és zöldebben maradnak: elegendő példa erre az ily módon szárított széna.

31. A víztartó hely vagy víztartó pince legyen száraz, hűvös, ahol a gyógyvizek, borok, nedvek, liktáriumok, paszták úgy a melegtől, mint a hidegtől, nedvességtől legyenek megóva. Jelzést itt is minden edényre kell ragasztani.

32. Félreértések elkerülése végett az új kémiai nevek, amiket az új orvosok már széltében használnak, minden edényre a gyógytárban, legalább azoknak hátsó oldalára, felírandók.

33. A gyógytár helyisége télen csak mérsékelten legyen fűtve, mert ezáltal a rothadást és erjedést elhárítjuk.

34. Mindent a bécsi rendelkezés szerint kell elkészíteni és tartani. Porokat, kivonatokat és más, erjedésnek és romlásnak kitett szereket nem kell nagy mennyiségben előre elkészíteni, különösen az illatos anyagokból, mert erejüket vesztik.

Vegyszereket, amennyire lehetséges, mindig a tisztiorvos jelenlétében állítson elő.

35. Az orvosságok megszabott árából sohase engedjen és olcsóbb áron ne szolgáljon ki (kivéve a nagyon szegényeket), azzal a céllal, hogy ily módon a közönséget magához édesgesse és a többi pályatársat anyagi romlásnak kitegye.

36. A hivatalos látogatónak adja át a külföldről vásárolt anyagokról a szállítók részletező számlájának hű másolatát.

37. Minden egyes rendelvényre, mielőtt azt kiszolgáltatja, írja fel az árát, akár ki van fizetve, akár nincs.

38. A rendelvényeket, azok kifizetése után mindig juttassa vissza azok tulajdonosainak.

39. Egyetlen rendelvényt se készítsen el, amelyen nincs aláírás, még ha hatástalan gyógyszert tartalmaz is. Aláírásnak a másolaton is kell lennie.

40. Álorvosok, azaz a törvénytelenül orvosi gyakorlatot folytatók rendelvényeinek sohase tegyen eleget.

41. A rendelvények elkészítésénél ne helyettesítse olcsó szerekkel a drágákat, sőt még olyanokkal sem, amelyeket ugyanolyan hatásúnak gondol, mert nem tudja a rendelőorvos szándékát.

Amikor valamely gyógyszercikke nincs meg, ennek egy más szerrel való helyettesítését maga az orvos kérje.

42. Mikor a rendelvényen valami kétesen van kifejezve vagy nem olvasható, vagy az adagolásban a gyógyszerész tévedést vesz észre, azt semmiképpen el ne készítse, hanem előbb küldje vissza az orvosnak magyarázatért vagy helyreigazításért.

43. Nagyobb jelentőségű szer elkészítését sohase bízza a tanulóra, annál kevésbé a feleségére, gyermekeire vagy valamely jobbágyára.

44. Mérgeket mindig maga a gyógyszerész adjon ki, de sohasem az orvos rendelvénye nélkül. A kézművesek egyidejűleg vagy a városi tanács, vagy valamely hivatalos személy bizonyítványát tartoznak felmutatni, melyek külön-külön a mérgek nyilvántartó könyvéhez csatolandók.

45. Ahol több gyógyszertár, több alkalmazott van, a gyógyszert elkészítő alkalmazott nevét rá kell írni a cimkére.

46. A betegek nyilatkozatait (megjegyzéseit) fogadja udvariasan, azokat nappal és éjjel gyorsan, zsörtölődés nélkül és abban a sorrendben szolgálja ki, ahogyan jöttek. Amikor szükséges, a használati utasítást illetően oktassa ki őket. Amikor pedig valami sürgős rendelvény érkezik, amelyre az orvos „sürgős" jelzést tett, mindenekelőtt ezt szolgálja ki.

47. Járvány idején a gyógyszertárban valaki mindig éjjeli szolgálatot teljesíteni tartozik.

48. A patikárius, helyettes, segéd, tanuló ne tegyék közzé a betegeknek titkos betegségeit, amelyekből ezekre tekintélyüknek valami kisebbítése hárulna.

49. Valamelyik orvos rendelvényeit más által, vagy kirurgus sebkezelő által lemásoltatni még kevésbé engedje meg, sem pedig azok bírálatának ne tegye ki.

50. A rendelvények bírálatától maga a gyógyszerész is tartózkodjék, az orvosok jó hírnevéről inkább gondoskodjék, mintsem annak kisebbítését elősegítse.

51. Maga a gyógyszerész mindenféle gyógyítást az ebben a tudományban jártasakra hagyjon.

52. A főorvos, tisztiorvos iránt, amikor ezek a hivatalos vizsgálatra megjelennek, köteles tisztelettel viselkedjék.

A többi gyógyítót is egyébként az őt megillető tiszteletben részesítse

53. A gyógyszerészek egymás között egyformán törekedjenek türelmességre, kölcsönösen ne áskálódjanak egymás ellen, panaszaikat, mielőtt ezzel magasabb helyen alkalmatlankodnának, a tisztiorvos, mint első hatóság elé, terjesszék elintézés végett.

54. Elítélendő a gyógyszerészeknek az orvosokkal való összejátszása, amikor is ezek megállapodás szerint sok felesleges szert rendelnek, hogy ezek jövedelméből később álcázott módon részesüljenek, mivel nyilván az ilyen betegek az orvost szűkmarkúan, vagy éppen sehogy sem szokták fizetni. Sőt még az orvosnak a gyógyszerészekkel együttlakása is, mint gyanús körülmény kerülendő.

55. A gyógyszerésznek, ha tudomására jut valami olyan saját közelségében fejlődő gyógytári anyag, amit eddig a többi gyógyszerészek külföldről szállíttatnak, tartozik a főorvosnak bejelenteni, hogy az így közkinccsé váljék.

56. Általában minden gyógyszerésznek kötelessége az ő vidékén található növényekről rendszeres ismeretet szerezni, a gyógyszerészeti tudomány továbbfejlesztése és az anyagbeszerzés megkönnyítése céljából.

57. Ha a gyógyszerésznek panasza van az orvosra, a felcserre, a kontárokra, kereskedőkre és más szédelgőkre, nemkülönben a nehezen fizetőkre, akik évekig elhanyagolják a gyógyszerek árának megfizetését, azokat jelentse a hivatalos látogatást végző orvosnak.

V. „INSTRUKTIO", 1793.

Mauksch Tóbiás kolozsvári gyógyszerész Marosvásárhelyen is vett gyógyszertárat, melyet 13 éves fiának szánt. Élettapasztalatait fia, ennek gyámja, gyógyszertárai gondnokai és veje számára feljegyezte nagy, ív alakú, barna, bőrsarkú könyvbe, 57 oldalon. Az „Instruktio"-t egész terjedelmében Orient Gyula (6.) közölte 1918-ban. Sajnos, ezt a művet nem tudtam beszerezni. Ugyanő részben ismertette 1926-ban (7.). Baradlai kivonatosan ismertette 1957-ben (8.) és részletesebben tárgyalta az 1930-ban megjelent történeti művében (9.). Ennek alapján foglalkozom én is az „Instrukcio"-val, mely egyébként külön tanulmányt igényel. Audiatur et altera pars! A másik négy instrukcióval történő összehasonlítás szempontjából és a közös értékelés alapjául szolgáló adatok megismerésére közlöm a következő részeit:

A gondnokról

1. A gondnok magát, valamint alárendeltjeit a tisztaságra és pontosságra szoktassa. A restséget, lusta társaságot kerülje. A gondnok saját maga is, de főképpen alárendeltjeivel, gyakornok, laboráns vagy másféle cselédjével állandó munkát végeztessen. Pontosságra, széleslátásra, helyes gondolkodásra szoktassa őket. Tekintélyét azonban tartsa mindig fenn, velük bánjék jól és barátságosan, mutasson jó példát, de sohase legyen velük bizalmas. Éjjeli mulatságokat és feslett emberek társaságát kerülje.

2. A gondnok belépésénél mindent leltározni kell és amikor elmegy, ugyanazzal az inventáriummal mindent az új gondnoknak át kell adni, ami által ő tájékozva lesz az áruk rendelésénél. Jó volna, ha az elmenő gondnok a belépő gondnokkal egyszerre végezné el a leltározást úgy, hogy egyik a másikat ne zavarja. A leltározásnál természetesen vagy a segéd, vagy a gyakornok is ott legyen, hogy minden pontosan be legyen mondva.

3. A helybeli és valamennyi más orvosokkal és sebészekkel

szemben jól és barátságosan kell viselkednie, őket olykor felkeresheti.

4. A gondnok a gyógytár kül- és belügyeiről titoktartó legyen. Hogy az orvosokkal és sebészekkel kellemetlensége ne legyen, a gyógytár kül- és belügyeiről hallgasson. Ne törődjék a kezelésekkel, hanem igazodjék az útbaigazításokhoz. A kiszolgálásnál óvatos legyen, a betegeknek útbaigazítást ne adjon, nehogy általa valami hiba vagy szerencsétlenség forduljon elő, pl. higany vagy arzén tartalmú dolgokat csak orvosi rendeletre szabad kiadni, mert különben őt a legnagyobb baj érheti.

5. Külön lakása a gondnoknak ne legyen, mindig a gyógyszertár melletti szobában és vele állandóan lakjon egy gyógyszerészalkalmazott. A gondnok lakása télen-nyáron a gyógytár melletti szobában legyen, mégpedig a segéddel és gyakornokkal együtt, mert különben éjjeli kihágások napirenden volnának. Ezt tehát ha észreveszi az ember, segédnél, gyakornoknál, igyekezzék őket meggátolni. Éppen ezért maradjanak mindig együtt. A gondnokot terheli minden felelősség.

6. A gondnok fáról, szénről, világításról idejekorán gondoskodjék, azt olcsón szerezze be, hogy ezek miatt soha hiányt ne szenvedjen. Éppen úgy, ha kell, üveg, papiros, fiktiliák, Amylum, Spir. vini, Cera, Mel, Axungia, NB. flores, radices, seminae stb. Mindezt a lehető legolcsóbb áron szerezze be és fizesse ki rögtön.

7. A kompozitákból, főleg olyanokból, amelyek hosszú ideig nem maradnak friss állapotban vagy kevésbé vannak forgalomban, csak keveset készítsen. A szimpliciákat ne pazarolja, azokból csak keveset használjon.

8. A vények taksálásánál a mi ideiglenesen meghatározott taksánk szerint járjon el, mert akkor megbüntetni őt nem lehet. Ami a festékeket, papírt stb. illeti, az ember amellett marad, ami előírva van. Azonban az árakra nézve az ottani kereskedők után is lehet igazodni. Lásd a bécsi legfelsőbb határozatok alapján hirdetett taksarendeleteket.

9. Az adósságokat lelkiismeretesen és szorgalmasan hajtsa be. Állandóan mindent hűséggel, szorgalommal és türelemmel kísérjen, minden alkalmat ragadjon meg, hogy azokat behajthassa, mert hamarabb lehet a gyógytárt kiüresíteni, mint a pénzt behajtani.

10. Személyi csere vagy gondnok elmenetelénél és az új gondnok belépésénél igazgatóink közül valamelyiknek ott kell lennie. A leltárt, habár pontos is, gondosan át kell néznie. Hogy jó gondnok legyen valaki, az mindig jó tanításunktól is függ. Ha ilyen egyéne van az embernek, úgy igyekezzék azt megtartani és gondnoki állást adni neki.

11. A gondnok viselkedését figyelemmel kell kísérni. Kezdetben nagyon kell ügyelni arra, hogy miként viselkedik, vajon a jelentésekkel és a számlával rendben van-e, nem jár-e rossz társaságba, nem iszik-e, játszik vagy kártyázik és beszolgáltatja-e pontosan a pénzt.

12. Mivel a gondnok Vásárhelyt mint hazafi és családapa szerepel, törekedjék arra, hogy minden a legjobb rendben legyen, gondoskodnia kell tehát az ellátásról és a többi szükségesekről, ami a háznál nap-nap után előfordul.

13. Mielőtt egy gondnok elmenne, 3 hónappal elmenetele előtt azt jelenteni kell, előbb azonban semmi szín alatt nem mehet el mindaddig, amíg az új gondnok be nem lépett és hivatalát be nem töltötte.

Pénztárkezelés

14. Ha a gondnok minden ötödik napon a pénztárládát kiüríti — mégpedig a segéd jelenlétében, mivel az egyik kulcs a gondnoknál van, a másik pedig ellenőrzés végett a segédnél —, és ha a bevételt pontosan megolvasták, akkor az összeget a segéddel a pénztári könyvbe íratja, ő maga pedig saját könyvébe bejegyzi.

A pénztár teherszámadása

15. A felsoroltakról minden hónapban kétszer számot adjon. Ki kell mutatnia mennyi a gyógytárra költött kiadás és meny-

nyit adott ki a ház fenntartására? Kötelessége mindent a megfelelő helyen bejegyezni. Így azt, amit a gyógyszertár részére vesz, azt a gyógyszertári kiadási könyvecskébe, amit pedig a háztartásra költött, azt a háztartási kiadáskönyvecskébe jegyzi be. Azokat az orvosságokat, amelyek kölcsönbe vagy hitelbe lesznek adva, alkalmazottai által mindig evidenciába tartsa. Kötelessége az adósságkönyvek rendbentartása is.

Hitelezés

16. Az évi gyógytári követelések előkészítésénél, továbbá a gondnok elmenetelénél készített követelések mutatják, hogy mennyi lett fizetve és mennyi még a hátralevő követelés. Minden hónapban számadás eszközlendő ezekről.

17. A követelésekről minden 3. vagy 4-ik héten egész kivonatot kell csinálni és utcasorok szerint behajtani, a falukra pedig írni vagy üzenni kell, vagy ha az nem segít, akkor a törvény segítségét kell igénybe venni.

Viselkedés

18. A gyógyszerész, a gondnok, valamint alárendeltjei között a családiasságnak helye nincsen és ezen óvásaimat ne hagyják figyelmen kívül.

19. A gyógyszerészeknek, provizornak vagy subjektnek (segéd), nemkülönben a gyakornoknak mindenkivel kivétel nélkül előkelőkkel úgy, mint alacsony sorsúakkal szemben udvariasan kell viselkednie, azonban senkivel nagyobb barátságba vagy bizalmaskodásba bocsátkozniok nem szabad, mert a legtöbb ezzel visszaél. Ha valamit megtagadunk, akkor azonnal vége a barátságnak és fellép a harag, a bosszú, az irigység és kétszínűsködés. Ezért legyetek mindenkihez barátságosak és őszinték, de sohasem bizalmaskodók. Mert olyan emberek, akik mindent látnak, hallanak, másoknak elmondhatják azt, ami történt a patikában és a háznál s ezáltal saját magának úgy, mint főnökének nagy kellemetlenséget okozhat.

A VÁROSI MAGISZTRÁTUS ÉS A POLGÁROKKAL SZEMBEN TANÚSÍTOTT VISELKEDÉS.

20. A magas tanácsot mindenkinek tisztelnie kell, még akkor is, ha egyik vagy másik nem volna olyan tekintélyes. Azokkal tehát, akik Vásárhelyt élnek és hivatalban vannak, mindig jó barátságban kell élni és őket minden alkalommal tisztelni.

21. Mivel én marosvásárhelyi polgár vagyok, neked fiam, a városbírónál a polgári jog elismerése végett jelentkezned kell. Amint gyógytárba lépsz, valláskülönbség nélkül valamennyi polgárral szemben mindig udvarias légy, nemkülönben orvosokkal és gyógyszerészekkel. Ha tehát valaki gyerkeim közül a gyógytárt átveszi, azonnal a város polgárává is kell lennie. Így, mint polgár, szükség esetén még segélyt is kérhet és mivel előkelő kúriában lakol, portiót (adó) nem fizetsz. Ha azonban ezt üzleted miatt követelik, úgy meg kell fizetni.

22. Hogy mindenkinek szeretetét, barátságát és bizalmát megnyerhesd, igen udvariasan és előzékenyen kell viselkedned a notabilitások iránt, a tekintetes Polgárság iránt is kivétel nélkül. Mert durvasággal, lenézéssel és korhely viselkedéssel az ember nem megy semmire. Főképpen szép beszéd által kell magát megszerettetni, nemkülönben azáltal, hogy éjjel-nappal bárki szolgálatára állasz, mert ez minden jó gyógyszerész kötelessége. Ha azonban valaki többre tartja magát és a becsületes, de szegény embereket lenézi vagy nem szól hozzájuk, vagy talán még durva is, ezzel mindenfelé csak kellemetlenséget fog okozni; mi igazodjunk az emberek után, nem pedig azok miutánunk.

23. Szükség szerint a legjobb és legelőkelőbb polgároknak is lehet tanáccsal szolgálni, pl. Horváth postamester úrnak stb. Ha velük valahol találkozik az ember, mindig udvariasak legyünk, mert: Si eritis Romae, Romano vivite more, si eris alibi, vivito sicut ibi!

AZ ORVOS URAK, SEBÉSZEK ÉS A TÖBBI GYÓGYSZERÉSZEKKEL SZEMBEN VALÓ VISELKEDÉS.

24. Az orvos urakat, valamint a sebészeket tisztelet illeti. Ezek iránt legyünk tehát szerények és udvariasak; ne elegyedjünk semmiféle vitatkozásba, hanem jó barátságban éljünk velük. Ez a barátság az asszony és a gyógytárban levő személyzet által is fenntartassék. Ha ők becsületességünkről és jó viselkedésünkről meggyőződnek és kiszolgálás a gyógytárban jól és hibátlanul történik, úgy ártani sohasem fognak, sőt rólunk jól, dicsérőleg beszélhetnek.

25. Ha az orvosoknak jó gyakorlatuk van és a gyógyszertárnak hasznot csinálnak, úgy a saját használatukra szükséges gyógyszereket udvariasságból ingyen kell nekik adni.

26. Az orvos urak előtt meg is kell hajolni. Újévkor pedig boldog újévi kívánságok kíséretében egy kis ajándékkal kell nekik kedveskedni.

27. Ha valamelyik orvos tőlünk tanácsot kér, az soha gorombán ne történjék, hanem mindig udvariasan és ugyanígy kapjon feleletet is. Minden rendelést pontosan el kell végezni, egyszóval kiszolgálni és becsomagolni. És ha a gyógyszerek falura küldetnek, hiba vagy elcserélés ne történjék.

Gyógyszertár-vizsgálat

28. A gyógyszertár vizsgálat tulajdonképpen rendesen és szabály szerint vagy február elején, vagy november végén szokott megtörténni, de mivel a főorvosnak nem lehet előírni, hogy mikor jöjjön, úgy a vizsgálatra bármikor készen kell állni. Mindenkor arra kell ügyelni, hogy a készlet elegendő legyen. Az új áru megérkezésekor a régit felül rakjuk és először azt árusítsuk ki.

29. Egy régi időben kelt legfelsőbb rendeletből kifolyólag a gyógyszertár-vizsgálóknak 3 tallért kell fizetni. Ez a gyógyszerészekre undok dolog lévén, betiltották, minélfogva hallgatni kell és semmit sem kell adni. Ha az orvos vagy fizikus mégis valamit kérne, azt kell mondani, hogy a legjobb akarat mel-

lett sem lehet honorálni. Nem a gyógyszerész kéri a vizsgálatot, hanem vagy a városi magisztrátus vagy a megye rendeli el. Mivel pedig a városi főorvos vagy fizikusnak fix fizetése van a várostól, kötelessége a gyógytárt ingyen felülvizsgálni.

Kollegiális viszony

30. A többi gyógyszerészeknek békét kell hagyni, semmi közelebbi ismerkedést nem kell tartani velük, aki oda akar menni, az mehet. Mi csak kötelességünket tegyük meg, mindenkihez legyünk udvariasak, a gyógytárt jó és friss árukkal lássuk el, a kiszolgálás gyorsan és pontosan történjék, árukat a taksa szerint számítsuk. Nem kell alkalmat adni arra, hogy a másik gyógytár reánk valamiért megharagudjon, különösen a pletykaságtól óvakodjunk. Ha találkozik velük az ember, úgy udvariasnak kell lenni, mindennek azonban, ami bosszúságot okozhatna, kitérünk.

Segédről

31. Hogy a marosvásárhelyi gyógytár minél jobban forgalmazzon, különösen ha a királyi tábla összeül, tartassék állandóan egy ügyes, jó, magyar nyelvben jártas segéd, aki a gondnoknak mindenben pontosan és megbízhatóan segítségére van. Erkölcsi viselete Isten és az embereknek tetszetős legyen, azonkívül becsületes, szerény és jó magaviseletű legyen és úgy éljen, ahogy az egy jó keresztényhez illik és megkívántatik. Minden időt szorgalmasan használjon fel és a lustaságot kerülje.

Előkelő vagy alacsonysorsú emberekkel legyen egyaránt szerény és barátságos, a szegényeket és egyszerűeket ne vexálja, amit meg nem értenek, magyarázza meg, rossz árut ne adjon, hanem jókat és ezt mindig az előírt taksa szerint.

Gyakornokról

32. Egy jó, ügyes, a magyar nyelvben jártas, hű és élénk fiú (gyakornok) jobb keze a főnökeinek vagy a gondnoknak.

Amellett hű, jámbor, szorgalmas, figyelmes tanuló legyen. A küldésekre, mint amilyenek az adósságok behajtása, továbbá egyéb fontos kiküldésnél egy megbízható egyénre mindig szükség van és jobb idegent tartani, mint egy helybelit. A gyakornok legyen jó szülőktől való, jó nevelésben részesült.

33. A gyakornokra nagy gond és vigyázat fordítandó, mivel a fiatalember egyről vagy másról nem bírhat elegendő attentióval. Egy fiúnál a rosszaság csakhamar felülkerekedhet és minél idősebb, annál inkább fokozódik benne, de annál veszedelmesebb és kényesebb a vele való elbánás is. Ügyelni kell, hogy korhely fehérnépekkel ne barátkozzék, velük semmi ismeretséget ne tartson, pénzdolgokba ne avatkozzék és ha elküldik valahová, ügyelni kell, hogy igen sokat távol ne maradjon.

34. Hogy a bánásmód biztosabb legyen vele, szerződést csinálunk, mint amilyen a manuális hátsó lapján található. E szerződés alapján szüleitől vagy tutorjától (gyám) legalább 50 forint biztosítékot kell venni, hogy ha elszökik vagy kárt csinál, ebből a biztosítékból levonható legyen.

Tűzvész ellen való óvakodás

35. Fontos megjegyzés a szesz és olajokkal való bánásmódról, melyeket a gyújtótól és tűztől óvni kell, mert különben az ember életét, házát és egész vagyonát elveszítheti. Ha nem ügyel az ember, egy pillanat alatt koldussá lehet, ezért este az anyagkamrát be kell csukni.

Nagyon tanácsos, hogy mindazok, akik a gyógytárban működnek, mint a gondnok, segéd, a gyakornok, a zúzó, a világítással és tűzre nagyon vigyázzanak. Különösen ha spirituszszal, Ol. terebinthinae vagy hasonló más dolgokkal járnak. Ha este mégis ilyesmivel dolguk akad, nagyon ügyeljenek, nehogy egy üveget eltörjenek, gyertyát pedig sohse tartsanak az edény nyílásához közel, mert már a pára is meggyulladhat és ha valaki első ijedelmében magán segíteni nem tudna, úgy porrá égne. A spiritusz vagy olaj széjjelömölve égnek s csak hamu vagy földdel olthatók el. Ilyen szerencsétlenség nem-

csak hogy az ember életébe kerül, hanem egész családjának vagyona s így mindene elvész. Ettől óvjon a jó Isten. Ezen fontos megjegyzésemet mindenki tartsa be és ne becsülje le. Ha ilyesmivel dolgozik az ember, mindig gondoljon arra, hogy vigyázatlanságával magának és másnak is kárt és szerencsétlenséget okozhat.

Discussio. Megbeszélés

Az öt instrukció áttanulmányozása és egybevetése alapján a következő megállapításokat tehetjük:

A XVIII. században nálunk — de általában külföldön is — még kevés rendelet szabályozta a gyógyszer elkészítését, kiszolgáltatását, vizsgálatát, árusítását, helyettesítését, árát, a gyógyszerész munkakörét és viszonyát a közegészségügyhöz, az alkalmazottak kiképzését, előképzettségét, munkakörét és jogait. Az orvosok, hatósági tisztviselők és gyógyszerészek viszonyáról, mely sok kellemetlenségre adott alkalmat, már több szó esett, illetőleg több utasítás jelent meg.

Egyes városi hatóságok, megyei, állami tisztviselők, fizikusok adtak ki szükségszerűen utasításokat (instrukciókat) a felmerült hiányosságok, félreértések, összeütközések elkerülésére, a jobb egészségügyi ellátás biztosítására. Ilyen instrukciókat egyes tekintélyesebb gyógyszerészek is írtak alkalmazottaik, családtagjaik részére.

Az instrukciókat az ismertetésben felsorolt I—V. szám alatt idézem, az arabs-szám a pontszámot jelzi.

Az instrukciókban szereplő gyakoribb témák:

1. *Tisztaság.* A két debreceni (1714, 1744) a gyógyszertár és a készítmények tisztaságát írja elő (I. 1—II. 1.); Mauksch általában a tisztaságra neveltet (V. 1.).

2. *Simpliciák* megfelelő időbeni gyűjtését, jó szárítását és alkalmas eltartását írja elő a két debreceni (I. 2—II. 2.) és időnkénti ellenőrzését is a Torkosé (III. 3.).

3. *Romlott és hamisított gyógyszerek* kiadását és felhasználását tiltja az első (1714) debreceni (I. 3.), a második (1744)

csak a kiszolgáltatását (II. 3.); Mauksch (V. 30.) a jó és friss áru beszerzését szorgalmazza.

4. *A gyógyszer elkészítésének gondosságát* és az előírás változhatatlanságát követeli a két debreceni (I. 4—II. 4.), a Torkosé (III. 6.), Nyulas ezeken kívül (IV. 41—42.) megkívánja az ár rávezetését (IV. 37.), az orvos aláírását (IV. 39.), a nagyobb jelentőségűek gyógyszerész általi elkészítését (IV. 43.), álorvosok receptjeinek érvénytelenítését (IV. 40.), sőt a készítő névaláírását is ott, ahol több gyógyszertár, több alkalmazott van (IV. 45.).

5. *Titoktartás* eskü alatt is kötelező a gyógyszerészre (I. 5—II. 5—IV. 48—V. 4.). Ezt Torkos kivételével mindegyik megemlíti. Úgy látszik, Pozsony környékén nem volt szükség arra, hogy a gyógyszerészeket erre külön is figyelmeztessék. Ez örvendetes.

6. *Receptmásolatok* készítendők, de csak orvosi rendeletre ismételhető meg róluk a gyógyszer (I. 6—II. 6.). Más egyén számára való másolat kiadását Nyulas tiltja (IV. 49.).

7. *Hibás vényekre* csak az orvos javítása után szabad elkészíteni a gyógyszert (I. 6—II. 6—IV. 42.).

8. *A gyógyítás az orvos feladata.* Ezzel a gyógyszerész nem foglalkozhat (I. 7—III. 8—IV. 51.). Mauksch még a beteg útbaigazítását is tiltja, nehogy valami hiba vagy szerencsétlenség származzon ebből (V. 4.). Mivel a második debreceni (1744) erről nem tesz említést — pedig a jelenség hosszú időkön át elég elterjedt volt —, talán a debreceni gyógyszerészek példásan jók voltak abban az időben. (Igaz viszont, hogy tanácsi gyógyszertár volt és így talán szemet húnytak a pekuniák gyarapítása előtt?)

9. *Az erős hatású gyógyszerek kiadását* orvosi vényhez kötik (I. 7—II. 7—III. 7—IV. 44—V. 4.).

10. Az *árszabályok* (taxa) betartása hasonlóképpen minden instrukcióban szerepel (I. 8—II. 8—III. 9—IV. 35, 37—V. 8.); sőt Torkos az engedmény adását is tiltja — kivéve a szegényeket —, mert ez illegális konkurrenciát jelent (IV. 35.)!

11. *Orvosokkal való jó viszony* fenntartása kötelező (I. 9—II. 9—III. 2.); Nyulas kötelező tiszteletet kíván (IV. 52.); Mauksch is ezen a véleményen van (V. 3.), azonban ezt figyelmességekkel is kívánja elmélyíteni (V. 24—27.).

12. *A recepteket gyógyszerész készítse el.* Ennek fontossága több helyen kicsendül (I. 10, valószínű a II-ben is. III. 6—7, IV. 4, 7.).

13. *Pénztárkezelésről* a második (1744) debreceniben (II. 15, 16.) és Maukschében (V. 14—15.) találunk adatokat. Ez érthető, mert mindegyiket a munkaadó készítette. A kasszakulcs és a pénz az inspektornál legyen, csak váltópénz legyen a gyógyszertárban. Érdekes, hogy a borszesz, tea, kávé, dohány eladott mennyiségéről jegyzéket kellett vezetni és az árát külön kezelni. Mauksch (V. 14—15.) ötnaponként ürítteti a pénztárt és kéthetenként számoltatja el a gondnokot, a másik kulcs a segédnél van. Külön vezetik a gyógyszertári kiadások, a házikiadások és az adósok könyvét.

14. A *patikavizsgálat* a debreceniekben nem szerepel. (Nem volt hiba vagy kebelbeli intézmény?) A másik 2 csupán a vizsgálatot végző hatósági személyek iránti kellő tiszteletet írja elő (III. 9—IV. 52.). Mauksch (V. 28—29.) már a pénzügyi oldalát is nézi. (A vizsgálat ingyenes.) A kellő tisztelet nála elengedhetetlen (V. 31.).

Ezek után ismertetem azokat a pontokat, melyek feltétlenül említésre méltók és csak egy-két instrukcióban szerepelnek. A debreceni első instrukcióban (1714) ilyen pont nincs.

A debreceni második (1744) instrukcióból:

15. *Az elöljárók járandósága* évenként 20 Ft ára ingyenes gyógyszertől (főbíró) 12 Ft-ig (szenátorok) terjed; cukros készítmények, illatos nyalánkságok nem járnak nekik (II. 17.).

16. *Vásárok alatt* a patika udvarára vidékiek szekerét, marháját nem szabad beengedni (II. 18.).

17. A város *botanikus kertjét* orvosi növényekkel gyarapítani és jó állapotban kell tartani; egyéni célokra az inspektor tudta nélkül nem használható (II. 19.). Ez az adat rendkívül érdekes, mert egyedülálló ezekben a századokban.

TORKOS JÁNOS INSTRUKCIÓJÁBÓL:

18. *Tisztesség és hivatástudat* az első pont (III. 1.); józanság, jó lelkiismeret, hűség, szorgalom szükséges a hivatás teljes betöltéséhez. Mauksch (V. 1.) ezt részletesebben fejtegeti, kitér a példaadásra, a magánélet fontosságára is.

19. Az *egzotikumok* beszerzése fontos; vizsgálatukat a physicus ordinarius végezze; árukat revideálja (III. 4.).

20. A *fontosabb gyógyszerek* vásárlása tilos; ezeket a gyógyszerész maga készítse el. A physicus ordinarius vizsgálja meg az egyes alkotórészeket és jelenlétében keverjék össze.

21. *Kézi eladásban* a hozzájuk fordulóknak enyhítő, izzasztó, hashajtó és egyéb biztos gyógyszereket saját officinájukból kiadhatnak. Fontos és figyelmet keltő ez a rendelkezés! A többi instrukcióban a hashajtó szerek recept nélküli kiadása tiltva van. Rendkívül elgondolkoztató az a kitétel, hogy „egyéb biztos gyógyszereket" kiadhatnak. Ezzel a szegényeken akartak segítenie és a tudás iránti bizalmat erősíteni és nem féltek a kuruzsló gyógyszerésztől? Ha így van, akkor példamutató haladó szellemű rendelkezés!

NYULAS FERENC INSTRUKCIÓJÁBÓL:

22. *A gyógyszertár elhelyezése.* Nem mélyen fekvő, eldugott, hanem száraz, levegős helyen, a város közepén legyen a gyógyszertár (IV. 1.). Télen csak *mérsékelten* fűtsék, nehogy valami elbomoljon vagy erjedjen (IV. 33.).

23. *Ügyeleti csengő* felszerelése szükséges (IV. 2.).

24. *A gyógyszerész jelleme.* Legyen okleveles, jó erkölcsű, szorgalmas, lelkiismeretes, nyájas, tartózkodjék mindig otthon, hivatalt ne viseljen, gazdálkodást, kereskedést ne folytasson

(IV. 3—5.). A gyógyszerészt a tisztaság, rend, pontosság, serénység és az alaposan elkészített gyógyszerek ajánlják, nem pedig a nagy készlet (IV. 20.). Mauksch 5 pontban írja le a jó gondnok jellemét (I. 5.), itt szerepet kap a titoktartás, példamutatás, pénzkezelés, ellenőrzés, nevelés és szakmai viszonylás is.

25. *A segéd felvétele és felelőssége.* Előzetes, jó információ és bizonyítvány alapján a tisztiorvosnak történt bemutatás után kap engedélyt munkára (IV. 6.). Tévedéseiért a gyógyszerész felel (IV. 7.). Ez súlyos feladat a gyógyszerészre! Mauksch (V. 40.) főleg erkölcsi magaviseletére, vallásosságára, szorgalmára, humanitáriusságára helyez súlyt az ügyességen és magyar nyelvtudáson kívül. Jó árut adjon és az előírt taxát alkalmazza.

26. *Szakkönyvtár és növénygyűjtemény* elengedhetetlenül szükségesek a tanulás, tanítás, továbbképzés szempontjából; (IV. 9.) ugyanígy kirándulások, színes növényi képek. Ez a kívánalom Nyulas Ferenc nagy olvasottságát, szakirodalmi működését, tág látókörét igazolja.

27. *Gyógyszerkiadási napló és árjegyzék* mindig az asztalon legyen, hogy a közönséget meglehessen győzni a könyvek tartalmáról. Rendkívül érdekes és ma is időszerű ez a rendelkezés (IV. 10.).

28. Az anyagok vásárlásáról és a gyógyszerek készítéséről naplót vezessen, hogy így a gyógyszerész is, a hivatalos látogatók is megítélhessék a gyógyszer hathatóságát és hatástalanságát (IV. 11.).

29. *A tanulók felvételével,* tanításával, foglalkoztatásával, vizsgáztatásával is foglalkozik (IV. 8.), tévedéseiért a gyógyszerész felelős (IV. 7.). Legalább 15 éves, kitűnő erkölcsű, ügyes, egészséges, latinul értő, olvasható írású, retorikai osztályt végzett (VI. általános osztály, korábban gimnáziumi II. osztály) tanulót lehet felvenni; az apjával szerződést kell kötni és a fizikus elé kell állítani, aki latin nyelvi képességét, írását, egészségét, korát vizsgálat alá veszi és erkölcsi tanúsítványok alapján elbírálja.

A gyógyszerész köteles a tanulót naponta tanítani az egyszerűbbektől fokozatosan a nehezebbek felé haladva, előbb a nyersanyagokra, majd összetettekre, később a vény készítésére, természetrajzra, növénytanra, kémiára stb. Durva és nem a gyógyszerészethez tartozó munkával foglalkoztatni nem szabad. Öt évi tanulás után a fizikus vizsgáztassa le és bizonyítvánnyal lássa el. A szokásos segédi okiratot a főnök állítsa ki.

Mauksch (V. 41., 42., 43.) előfeltételül a magyar nyelvben jártasságot is kiköti, felügyeltet a társaságra is és szerződéskor 50 forint letétet kíván meg, az esetleges károk fedezeteként. Egyebekről nem tesz említést.

30. Kötelező a *laboratóriumi könyv* (IV. 11.), a *defektus könyv* (IV. 12.) és a *méregkönyv vezetése* (IV. 13.). Nagyon bölcs intézkedések. Itt látjuk először az instrukciókban. Mind a három könyv vezetése ma is kötelező a gyógyszertárban. Ez kétségtelenül Nyulas tágabb látókörét, előrelátását, haladó szellemét igazolja.

31. *A hazai és közelben beszerezhető* árut előnyben kell részesíteni (IV. 14., 55.), sőt ez utóbbit be kell jelenteni a fizikusnak, hogy mások is élhessenek vele. Igaz hazafias és szociális megnyilatkozás. Sokat tanulhattak volna belőle az utódok!

32. A *külföldi árut* a fizikussal meg kell vizsgáltatni (IV 15.), ha romlott, akkor lepecsételi és visszaküldi. Sőt a külföldről érkezett anyagokat évente egyszer jelenteni kell hozzá. A számlát hivatalos látogatóknak kívánságra be kell mutatni (IV. 36.).

33. *Összetett gyógyszereket* ne vásároljon a gyógyszerész, hanem lehetőleg maga készítse; az erős hatású szerek pedig feltétlenül otthon készüljenek (IV. 16.).

34. Gyógyszerek készítéséhez szükséges *alapanyagok* mindig legyenek készletben (IV. 18.). A *készlet és a fogyasztás összhangban álljon* (IV. 19.). Ez utóbbi rendelkezés rendkívül érdekes. Ma a szocialista gyógyszerészetnek egyik sarkalatos és nem egykönnyen megoldható problémája a megfelelő készletezés keresztülvitele.

35. A gyógyszerészi *üzemvitelről* sem feledkezik meg (IV. 21., 22., 23.). Eszközök, készülékek, felszerelések jóságáról, karbantartásáról, ellenőrzéséről, szakszerű felhasználásáról ad kiváló útmutatást. Különösen nagy súlyt helyez a mérlegekre, súlyokra.

36. A *gyógyszerek és mérgek eltartása* is szerepet kap Nyulasnál (IV. 24., 25., 26.). Az összekeveredést, párolgást, elfolyósodást, oxidációt kívánja meggátolni, mert enélkül számos gyógyszer megromlana, elértéktelenedne. Csak a legújabb gyógyszerkönyvek utalnak erre! A mérgek eltartására és kezelésére vonatkozó útmutatásai a legújabb gyógyszerkönyvekben is megtalálhatók.

37. *Rézeszközök és rézedények* eltiltásával igen hasznos útmutatást adott az esetleges mérgezések elkerülésére. Ezekre még ma is nagyon kell ügyelni.

38. A *laboratórium, kamera materialis, herbárium, akvárium* elhelyezése előfeltételei, kellékei szerepelnek a következő pontokban (IV. 28—32.). Szó van a *növények gyűjtéséről, szárításáról* is. Edényekre az *új kémiai neveket* is felíratja, a félreértés elkerülése céljából. Hangsúlyozza a tisztaságot, kényelmes és biztonságos munkalehetőséget. Ebben a pontban kitűnik Nyulas szociálhigienés szemlélete.

39. *Gyógyszerek elkészítése (laborálás)* és tartása a bécsi rendelkezések szerint történjék (IV. 34.). Porokból, kivonatokból, könnyen romló anyagokból nem kell nagy mennyiséget készíteni. Vegyszereket lehetőleg tisztiorvos jelenlétében állítson elő a gyógyszerész. (Bizalmatlanság vagy a gyógyszerész képzettségének hiányossága szülte? Szokatlan utasítás!)

40. A *percentezés* eltiltásának szükségessége is felmerült (IV. 35.). A megszabott árból csak a nagyon szegényeknek adhat engedményt a gyógyszerész.

41. A *mérgek kiadása* orvosi rendelvényre vagy hatósági engedély alapján történhet. A vényt vagy az engedélyt viszsza kell tartani és a méregkönyvhöz csatolni (IV. 44.). Mauksch

is figyelmeztet arra, hogy a mérgeket csak receptre szabad kiadni (V. 1.).

42. A *receptek elkészítésére* vonatkozó utasításai ma törvényerővel bírnak! A gyógyszer árát a vényre rá kell vezetni (IV. 37.); a vényt kifizetés után vissza kell adni (IV. 38.); a vény aláírás nélkül érvénytelen (IV. 39.); egyik szert a másikkal helyettesíteni az orvos engedélye nélkül nem szabad (IV. 41.); a gyógyszer cimkéjére a készítő gyógyszerész írja rá a nevét; a sürgős (statim) vény azonnal készítendő (IV. 46.); álorvostól ne fogadjon el vényt a gyógyszerész (IV. 40.); nagyobb jelentőségű szerek készítését maga végezze (IV. 43.).

43. A *betegek megjegyzéseit* fogadja udvariasan és a vevőket érkezési sorrendben szolgálja ki nappal és éjjel egyaránt (IV. 46.). A türelem szükséges erény a gyógyszerész számára. Talán ma sokkal inkább, mint valaha!

44. *Járvány idején* állandó éjjeli ügyeletet kell tartani (IV. 47.). Megjegyzem, általában abban az időben mindig volt éjjeli ügyelet és erre utal az előző pont is.

45. A *receptek bírálatától* a gyógyszerész tartózkodjék és inkább növelje az orvos jó hírnevét, mintsem kisebbítse (IV. 50.).

46. A *kartársi jóviszony* ápolása céljából türelemre, békességre, megértésre inti a gyógyszerészeket. Panaszaikkal az első hatósághoz, a tisztiorvoshoz forduljanak, ne alkalmatlankodjanak ilyenekkel magasabb helyeken (IV. 53.).

47. *Orvos és gyógyszerész összejátszását* elítéli; ennek még a látszatát is kerülni kell (IV. 54.)!

48. A *környék gyógynövényismerete* a gyógyszerész kötelessége a tudomány továbbfejlesztése és az anyagbeszerzés megkönnyítése céljából (IV. 56.). Bizony nagy kár, hogy ezt a kötelességüket a gyógyszerészek teljesen elhanyagolták, pedig milyen hasznos és okos lenne ezt bevezetni. Hivatkozom pl. az idei megdöbbentő kamillahiányra. (150 évvel ezelőtt tanácsolta ezt Nyulas.)

49. *Panaszaival* a patikavizsgálóhoz forduljon a gyógyszerész akár orvosról, akár felcserről, akár kontárokról, akár nem fizetőkről van szó (IV. 57.).

MAUKSCH INSTRUKCIÓJÁBÓL:

50. A *viselkedésről* találunk számos intelmet (V. 19—27.). Úgy látszik a korabeli jó gyógyszerésznek ez volt az egyik főkelléke. Kétségtelenül igen fontos szerepet játszik a társadalmi érintkezésben a viselkedés. A gyógyszerész pedig minden rendű és rangú, szegény és gazdag emberrel egyaránt érintkezésbe került, még pedig bajában-bujában. Így érthető az erről szóló bő instrukció.

Külön szól az alkalmazottak egymás közti viselkedéséről, a vásárlókkal szembeni viselkedésről, a magisztrátus és a polgárokkal szembeni magatartásáról és az orvosokkal, sebészekkel többi gyógyszerészekkel való viselkedéséről, mely utóbbiról már említést tettem. Ennek a viselkedésnek a lényege az udvariasság, figyelmesség, szolgálatkészség, megértés, türelem, sőt a felsőbbség és elöljáróság felé túlzott alázatosság, ami abban az időben és helyzetben érthető volt.

51. Említésre méltó még a tűzvész ellen való óvakodás is (V. 44.). Az utasítás elég részletes, és rámutat arra, hogy percek alatt milyen nagy kár érheti az embert vigyázatlansága következtében.

ÖSSZEFOGLALÁS.

A dolgozat 5 instrukcióval foglalkozik. Ezek a következők: I. Utasítás a debreceni városi orvos, sebész és gyógyszerész számára 1714-ből. II. A debreceni városi gyógyszertár provizora részére adott tanácsi utasítás 1744-ből. III. Instructio pro Apothecariis. Torkos Justus János Taxa Pharmaceutica Posoniensis című, 1745-ben megjelent munkájából. IV. Nyulas Ferenc Instructio pro Apothecariis című munkája 1807-ből. V. Mauksch Tóbiás instrukciója fia részére 1793-ból. Az instrukciók latin nyelvűek, kivéve Maukschét, mely német nyelvű.

Az instrukciók igen értékes adatokat szolgáltatnak a XVIII. század hazai gyógyszerészeti viszonyairól. Általában foglalkoznak a tisztaság, a szimpliciák gyűjtése, szárítása, raktározása, a rossz áru ki nem adása, a gyógyszerek elkészítése, a titoktartás, a kópiák, ismétlések, hibás vények, recept nélküli gyógyszerkiadás, kuruzslás, árszabály betartása, az orvossal fenntartandó jó viszony, pénztárkezelés, tisztesség, hivatástudat és patikavizsgálat kérdésével.

Csak egyes instrukciókban szereplő témák a következők: Városi előljárók gyógyszerjárandósága, botanikus kert gondozása, a szesz, tea, kávé, dohány különárusítása, exotikumok vizsgálata és ára, kézieladás, fontosabb gyógyszerek vásárlása, előállítása, vizsgálata, a gyógyszertár elhelyezése, fűtése, a laboratórium, a camera materialis, a herbárium és aquarium követelményei, felszerelése, inspekciós csengő, a gyógyszerész jelleme, a segéd felvétele, felelőssége, a tanuló felvétele, felelőssége, tanítása, foglalkoztatása, vizsgáztatása, szakkönyvtár, gyógyszer kiadási és beszerzési napló, árjegyzék, laboratóriumi könyv, defektus-könyv, méreg-könyv, a hazai és közeli áru előnyben részesítése, külföldi áru vizsgálata, bejelentése és számlájának bemutatása, otthoni laborálás, alapanyagok készletben tartása, készlet és fogyasztás összhangja, gyógyszerészi üzemvitel, gyógyszerek, mérgek eltartása, rézedények és eszközök eltiltása, a laborálás irányelvei, percentezés eltiltása, a recept árának feltüntetése, a recept visszaadása, egyes alkatrészeinek helyettesítése, álorvosok receptjeinek visszautasítása, az orvos aláírásának szükségessége, a gyógyszer cimkéjén a készítő nevének feltüntetése, mérgek kiadása, betegek megnyilatkozásai és a velük való bánásmód, receptmásolatok, a recept bírálata, járvány idején állandó inspekció, gyógyszerészek közti viszony, az orvos és gyógyszerész összejátszása, a környék gyógynövényismerete, panasz az orvosra, felcserre, kontárra, kereskedőkre, szédelgőkre, nemfizetőkre, végül a gyógyszerész viselkedése.

A felsorolt kérdések tárgyalásából élénken kitűnik a korabeli gyógyszerészet arculata és számos problémája. Külön említésre

méltó Nyulas Ferenc, Erdély főorvosának haladó szellemű, széles látókörű instrukciója, melynek több pontja azóta törvényerőre emelkedett és néhánynak megvalósítása ma is időszerű lenne.

IRODALOM:

1. Magyary-Kossa Gyula: Adatok a magyarországi gyógyszerészet történetéhez. Magyar Gyógyszerészttudományi Társaság Értesítője. XIII. 727. 1937.
2. Halmai János: Az első magyar árszabás megjelenése és jelentősége. A Gyógyszerész, XI. 58. 1956.
3. Halmai János: A Taxa Pharmaceutica Posoniensis (1745) instrukciói. Gyógyszerészet. I. 29. 1957.
4. Spielmann és Soós: Nyulas Ferenc. Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei. 1957. 5. sz. 152. lap.
5. Spielmann és Soós: Nyulas Ferenc. Akadémia Könyvkiadó, Bukarest. 1955.
6. Orient Gyula: Gyógyszerészi Múzeum, Kolozsvár. 1918.
7. Orient Gyula: Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története. Cluj—Kolozsvár, 1926.
8. Baradlay János: Régi erdélyi gyógyszertárak. Magyar Gyógyszerész, 1927. 3. füzet.
9. Baradlay—Bársony: A magyarországi gyógyszerészet története. I. 265. Budapest, 1930.

РЕЗЮМЕ

Статья занимается пятью указаниями, а именно : 1. Инструкция для городского врача, хирурга и аптекаря г. Дебрецен (1714). 2. Указание городского совета г. Дебрецен, отдано провизору городской аптеки (1744). 3. „Instructio pro Aphotecariis", из опубликованной в 1745 году работы „Taxa Pharmaceutica Posoniensis" Июстуса Яноша Торкоша. 4. Работа озаглавленная „Instructio pro Apothecariis" Ференца Нюлаша (1807). 5. Указание Тобиаша Маукша для своего сына (1793). Последнее написано на немецком, все остальные же — на латинском языке.

Вышеупомянутые инструкции содержат чрезвычайно ценные сведения по отношению условий венгерской фармацевтики XVIII века. В общем они занимаются следующими вопросами : чистота,

сбор, просушка, хранение лечебных трав отказ в выдаче недоброкачественного товара; изготовление медика ментов; схранение тайны; копии; повторения; ошибочные предписания врача; выдача лекарств без рецепта; знахарство; соблюдение тарифа; поддержание дружеских отношений с врачами; ведение кассовой книги; честность; сознание профессии; проверка аптеки.

Следующие вопросы рассматриваются не во всех, а только в нескольких из указаний: дотация муниципального начальства лекарствами; уход за ботаническим садом; разобщенная продажа спирта, чая, кофе и табака; анализ экзотических товаров и установление их цены; покупка, изготовление и испытание важнейших лечебных средств; размещение и отопление аптеки; оборудование лаборатории, камеры хранения, травника и аквария нужными принадлежностями; звонок для дежурного; характер аптекаря; прием и ответственность лаборанта; наем; ответственность, обучение, занятие и экзамен учеников; специальная библиотека; приходо-расходная книга лекарств, указатель цен; лабораторная книга; книга дефектных товаров; учетная книга ядовитых веществ; предпочтение венгерских товаров; анализ, извещение и предъявление счетов зарубежных товаров; домашнее изготовление лекарств; запас основных материалов; соразмерность запасов и потребления; ведение аптекарской работы; хранение лекарств и ядовитых веществ; запрещение применения медных сосудов и инструментов; директивы для изготовления лекарств, запрещение процентирования; отметка цены на рецептах; возвращение рецепта; замещение отдельных составных частей рецепта; необходимость подписи врача; непринятие рецептов самозванных врачей; отметка имени изготовителя на этикетке лекарств; выдача токсических веществ; высказывания больных и обращение с больными; копии рецептов; оценка рецепта; беспрерывное дежурство во время эпидемий; соотношения между аптекарями; заговор аптекаря и врача; знание лечебных трав местности; жалобы на врачей, фельдшеров, халтурщиков, торговцев, мошенников, недоимщиков; общее поведение аптекаря.

Из рассмотрения перечисленных вопросов явно выявляется облик и целый ряд проблем фармацевтики того времени. Особенно упоминания заслуживает прогрессивное указание с широким кругозором главного врача Трансильвании Ференца Нюлаша; с того времени разные пункты этого указания получили законную силу, и осуществление некоторых было бы актуальным даже в настоящее время.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit macht uns mit 5 Instruktionen bekannt, und zwar: I. Unterweisung für den Stadtphysikus, Chirurg und Apotheker der Stadt Debrecen vom Jahre 1714. II. Magistratsinstruction aus dem Jahre 1744 für den Provisor der städtischen Apotheke in Debrecen. III. „Instructio pro Apothecariis," aus dem 1745 erschienenen Werk des János Torkos-Justus „Taxa Pharmaceutica Posoniensis." IV. Das Werk von Ferencz Nyulas „Instructio pro Apothecariis", erschienen in 1807. V. Verhaltungsvorschriften des Tobias Mauksch an seinen Sohn, 1793. Die Instruktionen sind — mit Ausnahme des deutschsprachigen Werkes von Mauksch —, in lateinischer Sprache geschrieben.

Diese Instruktionen enthalten sehr wertvolle Daten über die ungarländische Lage des Apothekerwesens im XVIII. Jahrhundert, Sie befassen sich im allgemeinen mit den Fragen der Salubrität der Sammlung und des Trocknens von Simplizien, ihrer Niederlage, mit dem Verkaufsverbot für schlechte Waren, der Zubereitung der Medikamente, dem Berufsgeheimnis, den Kopien, Wiederholungen, fehlerhaften Rezepten, der Arzneiverabreichung ohne Rezept, der Quacksalberei, der Einhaltung der Preistarife, der guten Beziehungen zum Arzte, der Kassenführung, der Redlichkeit, des Berufsbewusstseins und der Apothekenschau.

Themen, die nicht alle Instruktionen behandeln: Arzneideputat der städtischen Vorgesetzten, Pflege des botanischen Gartens, Sonderverschleiss von Alkohol, Thee, Kaffee, Tabak, Prüfung und Preis der Exotica, Handverkauf, Beschaffung, Zubereitung und Analyse der wichtigeren Medikamente, Unterbringung und Heizung der Apotheke, Anforderungen hinsichtlich des Laboratoriums, der Camera materialis, des Herbariums und des Aquariums, wie auch ihrer Einrichtung, Inspektionsglocke, Charakter des Apothekers Aufnahme der Gehilfen, ihre Verantwortlichkeit, Aufnahme Verantwortlichkeit, Schulung, Beschäftigung und Prüfung der Lehrlinge, Fachbibliothek, Ärzneiverabreichungs- und -Beschaffungsjournal, Preislisten, Laboratoriums- und Defektenbuch, Giftebuch, Bevorzugung inländischer Waren und des Nachbezugs, Überprüfung, Anmeldung ausländischer Waren, Rechnungslegung über diese, Heimarbeit im Laboratorium, Vorrat an Grundstoffen, Einklang desselben mit dem Verbrauch, Betriebsführung der Apotheke, Aufbewahrung der Arzneien und Gifte, Verbot der Anwendung von Kupfergeschirr und -instrumenten, Richtlinie für die Arbeit im

Laboratorium, Verbot des Perzentierens, Anführung der Rezeptpreise, Rückgabe des Rezeptes, Ersatz einzelner Bestandteile, Zurückweisung von Rezepten der Kurpfuscher, Notwendigkeit der ärztlichen Unterschrift, Anführung des Namens vom Zubereiter auf der Vignette der Arznei, Verabreichung von Giften, Äusserungen der Kranken und der Verkehr mit ihnen, Rezeptabschriften, Prüfung des Rezeptes, ständige Inspektion bei Epidemien, Beziehungen der Apotheker zueinander, zwischen Arzt und Apotheker vereinbarte Missbrauche Kenntnis der Heilkräuter in der Umgebung, Beschwerden gegen Ärzte, Feltscher, Kurpfuscher, Kaufleute, Schwindler, säumige Schuldner, und schliesslich das Betragen des Apothekers.

Die Erörterung der aufgezählten Fragen lässt die Gesichtszüge des zeitgenössischen Apothekerwesens und viele der damaligen Probleme erkennen. Besonders sei hervorgehoben die Instruktion des fortschrittlichen, weitblikkenden Oberphysikus von Siebenbürgen, Ferenc Nyulas; mehrere in ihr enthaltenen Punkte erlangten seither Gesetzeskraft und einige andere zu verwirklichen wäre auch heute noch an der Zeit.

SUMMARY

The paper deals with five instructions, to wit: (I) Instructions given in 1714 to the municipal physician, surgeon and pharmacist of the city of Debrecen. (II) Instructions of the council to the purveyor oft the Debrecen municipal pharmacy, from 1744. (III) „Instructio pro Apothecariis". From the „Taxa Pharmaceutica Posoniensis" by Justus János Torkos published in 1745. (IV.) „Instructio pro Apothecariis" by Ferenc Nyulas, from 1807. (V) Instructions of Tóbiás Mauksch to his son from 1793. All instructions are written in Latin, except the last one which is German.

The instructions contain highly valuable data conerning the state of pharmaceutics in Hungary in the 18th century. They deal in general with the problems of cleanliness, collection, drying and storage of simplex medicines, keeping back of poor ware, preparation of medicaments, the observation of secrecy, copies, repetitions, incorrect prescriptions, delivery of medicaments without prescription, quackery, price schedule, good relations with the physician, the keeping of cash, honesty, sense of vocation and control of pharmacies.

Topics dealt with only in single instructions are the following: Medicaments due in kind to city magistrates, care of botanical

gardens, trading of spirits, tea, coffee, and tobacco separately, examination and price of exotic ware direct trade, buying, preparation, and examination of the principal medicaments, location, and heating of the pharmacy requirements and equipment of the laboratory, the camera materialis, the herbarium, the aquarium, bells for night service, character of the chemist, engagement and responsibility of the assistant, engagement, responsibility, education, ocupation, and examination of the apprentice, reference library, diary of medicaments delivered and purchased, quotations, laboratory book, defect book, poison book, preference to be given to home and neighbour products, supervision and notification of foreign wares, presentation of invoices, home laboratory work, stock of basic materials, harmony of stocks and consumption, management of the pharmacy, preservation of medicaments and poisons, prohibition to allow rebates, indication of the price of the prescription, returning of the prescription, substitution of any ingredients, refusal of prescriptions by pseudo-physicians, requisite of the physician's signature, indication of the preparator's name on the label of the medicament, handing out of poisons, requests of the sick and how to treat them, copies of prescriptions, control of the prescriptions, permanent service during epidemics, relations between pharmacists, collusion between physicians and pharmacists, knowledge of regional medical plants, complaints against physicians, chirurgeons, quacks, traders, charlatans, and non-payers, and, finally, demeanour of the pharmacist.

The features and multiciplity of problems of pharmaceutics of the period are vividly exposed in the above topics. The instructions of Ferenc Nyulas, chief physician of Transylvania, revealing a progressive mind and high culture, deserve special mentioning. Some of the passages have been codified since, while realization of others would still be opportune.